

DE FINANCIEN VAN DE SINT-BAAFSABDIJ IN DE 14e - 15e EEUW

door

Erwin PAIRON

Rekeningen, opgesteld door personen of instellingen, bevatten belangrijke informatie. Een van de problemen waarmee men bij een onderzoek geconfronteerd wordt, is het doorlichten van de structuur van de rekeningen: hun onderlinge verhouding en hun object. Bij een instelling wordt dit vooral bepaald door de interne organisatie en de werkwijze die men er op na houdt.

In de Benedictijnerabdijen was men reeds vanaf de concilies van Aken (816-817) overgegaan tot de opsplitsing van de bezittingen in een „mensa abbatialis” en een „mensa conventualis”. Dit gebeurde omdat de verwistingen van sommige lekeabten het voortbestaan van het kloosterleven en van de abdij in gevaar brachten. Door het verdelen van het bezit kon zowel de abt als de communiteit over een eigen inkomen beschikken. Toen Einhard lekeabt werd van de Sint-Baafsabdij heeft hij als ex-secretaris van Lodewijk de Vrome, de promotor van de concilies van Aken, de besluiten in de praktijk omgezet (819)¹. Geleidelijk ging men er toe over de bezittingen verder op te delen en voor te bestemmen voor bepaalde doeleinden, zoals voedsel, drank, kleding, armenzorg enz. Dit gebeurde eveneens omdat de weldoeners van de abdij hun schenkingen soms voor een bepaald doel voorbestemden.

Ondertussen had zich ook een opsplitsing van de taken in de abdij voltrokken. Oorspronkelijk kende men een absolute macht toe aan de abt, binnen de beperkingen van de regel. Maar stilaan, ook in kleinere kloosters, drong zich een opdeling op. De regel van Benedictus vernoemde reeds enkele functies die aan de monniken konden toegewezen worden om de abt bij te staan: proost, kelderwaarder, wijnwaarder, koster, portier, cantor, gastwaarder en jongerenmeester. Maar stilaan maken ze zich los van het gezag van de abt. Ook nieuwe functies doken op, zoals bibliothecaris, onderprior, kamerdienaar, aalmoezenier, pestwaarder, pitancier, enz. Het totale aantal van deze ambtenaren verschilde van abdij tot abdij en was afhankelijk van de interne evolutie².

In de meeste kloosters kwam men tot een vereniging van het functie-systeem en de opsplitsing van de bezittingen. Deze combinatie kan men het dienstensysteem noemen. De monnik die een bepaalde taak moest uitvoeren, kon zo onmiddellijk beschikken over inkomsten die voor deze taken

(1) F. Ganshof, Eginhard à Gand, in: *Bulletin der maatschappij van Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, dl. XXXIV, (1929), blz. 29.

(2) D. Knowles, *The monastic order in England*. 943-1216, Cambridge, 1950, blz. 713.

bestemd waren, zonder inmenging van de centrale administratie. In het begin van de 11e eeuw was dit systeem reeds in vele kloosters ingevoerd, ondanks de oppositie van hervormers, die er een op religieuze gronden verboden aanmoediging van het privé bezit in zagen.

De oudste bewaarde rekening van de Sint-Baafsabdij dateert uit 1281³. Het betreft een document over de inkomsten van de aalmoezenie, waarover we reeds oudere aanduidingen hebben⁴. Slechts negen abdijsrekeningen handelen over een periode vóór 1351⁵. In de eerste helft van de 14e eeuw heeft zich een grondige wijziging voorgedaan van de interne structuur van Sint-Baafs. Uit de schaarse bronnen kunnen we drie periodes onderscheiden, die echter niet juist afgebakend kunnen worden: vóór de 14e eeuw, het overgangsstadium van de eerste helft 14e eeuw en na 1350. Voor het begin van de 14e eeuw bestonden er negen diensten die over eigen inkomsten beschikten: de „camere abbatis” (53 - 54%), de proosdij (5 - 8%), de keuken (12 - 13%), de wijnkelder (14 - 16%), de aalmoezenie (4 - 8%), de pitancie (1 - 4%), de fermerie (1 - 2%), de cantorie (1%) en de kosterie (1 - 2%). Er bestonden ook nog functies, maar dan zonder eigen inkomsten. In de periode 1313-1317 bevinden we ons in een overgangsstadium, de inkomsten van de eerste zes diensten zijn samengevoegd, al blijft men een onderscheid maken door de inkomsten per dienst te noteren⁶. Van uit één kas gebeuren alle belangrijke uitgaven, die vroeger gescheiden waren: voedsel- en wijnaankopen en aalmoezen. De abt bezit de controle over deze centrale kas. De drie andere diensten werden niet in dit geheel opgenomen en blijven onafhankelijk hun taken uitvoeren. Ze worden wel vermeld in de centrale rekeningen, maar zonder hun bezittingen. Een rekening van de fermerie uit 1313 getuigt van deze werkwijze⁷.

In 1351, in een periode waarvoor we opnieuw over gedetailleerde rekeningen beschikken, is de situatie nog verder geëvolueerd. Voortaan bestaan er nog slechts zes diensten met eigen inkomsten. De fermerie, cantorie en kosterie waren steeds onafhankelijk gebleven en de pitancie en de aalmoezenie zijn opnieuw zelfstandig. Deze laatste heeft echter het grootste deel van haar bezittingen verloren ten voordele van de Centrale Dienst, waar nu de basis van de economische structuur van de abdij ligt. Hij omvat alle inkomsten van de „camere abbatis”, proosdij, keuken, wijnkelder en bovendien een deel van de vroegere aalmoezenieinkomsten. Voortaan ressorteert ongeveer 95% van de abdijsbezittingen onder één bestuur, waarvan de abt de verantwoordelijkheid draagt. Kelderwaarder

(3) RAG, Fonds Sint-Baafs, S 332.

(4) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 30, f° 57r.

M. Gysseling en A. Verhulst, *Het oudste goederenregister van de Sint-Baafsabdij te Gent (eerste helft XIIIe eeuw)*, Brugge, 1964, blz. 50 en blz. 107-108.

(5) RAG, Fonds Sint-Baafs, S 332, K rol 19, K rol 51, R rol 61, R rol 64, R rol 111, R rol 150, R 78, B 1451.

Deze periode is echter op basis van andere documenten reeds uitvoerig bestudeerd: A. Verhulst, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw)*, Brussel, 1958.

(6) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 78 en K rol 19.

(7) RAG, Fonds Sint-Baafs, R rol 61.

Tabel I: Percentage van de inkomsten dat ten goede komt aan de diensten zonder de abtmensa of de centrale dienst.

	<i>Sint-Baafs</i> ⁸ 1313-1317	<i>Sint-Baafs</i> ⁹ na 1350	<i>Sint-Truiden</i> ¹⁰ begin 16e E.	<i>Sint-Pieters</i> ¹¹ 1432-1437	<i>Durham</i> ¹² 1446
Aalmoezenie	3 - 8 %	1,2 - 3,5 %	—	7,4 - 8,6 %	3,4 %
Cantorie	0,5 %	0,2 %	—	—	—
Fermerie	1 - 6 %	0,5 - 1,4 %	—	0,8 %	—
Gastwaarder	—	—	—	—	10,2 %
Kamerheer	—	—	—	—	8,8 %
Kelderie (keuken)	11 - 18 %	—	4,1 %	7,1 - 9,5 %	19,7 %
Kosterie	0,5 %	0,4 - 2,2 %	12,1 %	—	4,7 %
Pitancie	3 - 5 %	1,7 - 2,6 %	12,2 %	7,3 - 7,6 %	—
Proosdij	2 - 8 %	—	49,8 %	3,6 %	—
Wijnkelder	14 - 16 %	—	—	5,2 %	—
Totaal	42 - 52 %	4,2 - 9,8 %	78,2 %	33,1 %	46,8 %

(8) In feite de situatie van voor 1313, zoals ze uit de rekeningen van 1313 en 1317 kon afgeleid worden.

(9) RAG, Fonds Sint-Baafs, R rol 80, K 9297, R 786, R 78, K 9318, K 9319, R 82, K 9317 en K 9331.

(10) G. Simenon, *L'organisation économique de l'abbaye de Saint-Trond*, Brussel, 1913, blz. 354.

(11) G. De Mey, *De financiële organisatie van de Sint-Baafsabdij te Gent*, onuitgegeven licentieverhandeling R.U.G., 1969-1970, blz. 62, 96 en 99.

(12) D. Knowles, *op. cit.*, dl. II, blz. 316-317.

(keuken), wijnwaarder en proost blijven als functie bestaan, zoals trouwens de gastwaarder, pestwaarder, portier, prior en onderportier. Maar ze hebben geen eigen inkomsten om hun taak uit te voeren. Het is trouwens niet noodzakelijk dat een functie door een monnik wordt waargenomen, dat was in Sint-Baafs niet het geval voor de portier en op het einde van de 15e eeuw evenmin voor de gastwaarder en de pestwaarder.

De overgebleven diensten hebben een deel van hun onafhankelijkheid verloren. Jaarlijks moeten ze verantwoording afleggen aan de abt. Bij een negatief saldo wordt het tekort door de centrale dienst bijgepast en als er meer ontvangen is dan uitgegeven, wordt het verschil aan de abt overhandigd, al wordt er steeds naar een evenwichtige balans gestreefd. Bij verminderde inkomsten zal men dan ook bezuinigen. Bij de aalmoezenie gebeurt het echter dat de saldo's niet getransfereerd worden, maar overgedragen worden naar het volgende boekjaar. Ook moet er een bepaalde controle bestaan hebben. In de rekeningen zelf wordt daar niet over gesproken, maar van enkele rekeningen zijn er verscheidene net-exemplaren bewaard¹³. Het maken van deze dubbels duidt meestal op het nazicht door derden.

Na deze hervorming is er in de Sint-Baafsabdij een situatie ontstaan, die sterk verschilt van andere abdijen, aangezien de diensten slechts 4,2 à 9,8% van het totale abdijinkomen ontvangen¹⁴. Het dienstensysteem is duidelijk beknot. Voeding, drank, kleding en gebouwen zijn volledig onder de controle van de abt gebracht.

Het opsplitsen van de taken en de bezittingen bezat vele nadelen. Door de grote versnippering werd de controle bemoeilijkt en een éénvormige politiek onmogelijk. Ook werden veel krachten verspild voor administratie en ontvangsten. Elke dienst diende zijn eigen boeken bij te houden en te zorgen voor het innen van zijn inkomsten. Zo zien we in dezelfde gebieden ontvangers van verscheidene diensten hun taak vervullen. In het begin van de 13e eeuw stelden de pausen dan ook dat er in de abdijen één enkele kas moest komen, gecombineerd met de oprichting van controleorganen om fraude en wanbeheer tegen te gaan¹⁵. Deze twee doelstellingen waren reeds bereikt in de financiële organisatie van het pausdom, koninkrijk en graafschap¹⁶. In de praktijk werden er echter slechts langzaam verbeteringen aangebracht. In Engelse kloosters zijn er voor de 14e eeuw reeds vele voorbeelden van controleorganen¹⁷. De centralisatie van

(13) Zo bijvoorbeeld bestaan er drie net-exemplaren van de pitancierrekening van 2.09.1435 - 2.09.1436. RAG, Fonds Sint-Baafs, R 168/2, R 168/3 en R 168/4.

(14) Zie tabel I.

(15) U. Berlière, Innocent III et la réorganisation des monastères Bénédictines, in: *Revue Bénédictine*, dl. XXXII, (1920), blz. 20-42 en 145-159.

U. Berlière, Honorius II et les monastères Bénédictines, in *Revue belge de philologie et d'histoire*, dl. XVIII, (1923), blz. 237-265 en 461-484.

(16) W. Lunt, *Papal revenues in the Middle Ages*, New York, 1934, dl. I, blz. 52-60.

B. Lyon en A. Verhulst, *Medieval finance, a comparison of financial institutions in Northwestern Europe*, Brugge, 1967, blz. 9-10, 17-19, 41-53 en 86-88.

(17) D. Knowles, *op. cit.*, dl. II, blz. 56-60.

de bezittingen laat meestal langer op zich wachten en wordt pas op het einde van de 15e eeuw, begin 16e eeuw definitief doorgevoerd¹⁸.

Er zijn wel tijdelijke hervormingen. In de abdij van Sint-Truiden worden op 12 september 1240 alle goederen gecentraliseerd onder de bevoegdheid van de abt, maar in 1300 wordt de opsplitsing weer doorgevoerd. Pas in 1516 komt het tot een definitieve eenheid¹⁹.

De Sint-Baafsabdij is dus zeer vroeg tot een relatieve eenheid gekomen. Terzelfdertijd voert men een controle-systeem in. De rekeningen van de centrale dienst worden door enkele monniken opgesteld en daarna aan de controle van de abt onderworpen. Zo wordt het gevaar voor wanbeheer en fraude merkkelijk verminderd. Deze toestand bleef behouden tot de opheffing van de abdij door Karel V.

We kunnen het totale inkomen van de Sint-Baafsabdij berekenen voor enkele jaren, waarvan de inkomsten zo gedetailleerd genoteerd zijn dat erbij vermeld staat welk bedrag de lokale ontvangers reeds gespendeerd hebben ten voordele van de abdij. Meestal kennen we slechts de geldbedragen die effectief worden overgedragen, maar dan is er reeds een deel van de inkomsten afgetrokken.

Tabel II : Totale inkomen van de Sint-Baafsabdij²⁰.

	1.07.1356 - 1.07.1357	1.07.1357 - 1.07.1358
Centrale dienst (geld)	25.173 lb. 6 s. 1 d.	27.312 lb. 16 s. 2 d.
Centrale dienst (natura) ²¹	1.312 lb. 10 s.	1.516 lb. 9 s.
Aalmoezenie	329 lb. 6 s.	320 lb. 14 s. 11 d.
Pitancie	457 lb. 4 s. 5 d.	464 lb. 7 s. 1 d.
Kosterie	100 lb. 16 s. 11 (1356)	100 lb. 16 s. 11 (1356)
Fermerie	136 lb. 7 s. 5 d.	130 lb. 1 s. 9 d.
Cantorie	40 lb. 1 s.	40 lb. 1 s. (1356)
Totaal	27.549 lb. 11 s. 10 d.	29.885 lb. 6 s. 10 d.

(18) D. Knowless, *op. cit.*, blz. 328-330.

(19) G. Simenon, *op. cit.*, blz. 311-322.

(20) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 786 (algemene rekening) en R 90/1 (kosterie 1365).

Alle bedragen in dit artikel zijn uitgedrukt in pond parisis en voor de graanmaten worden de Gentse maten gebruikt.

We beschikken niet over rekeningen voor alle diensten. Daarom wordt soms een zo dicht mogelijk aangrenzende periode genomen, waarvan het jaartal dan tussen haakjes vermeld wordt.

(21) In 1356/57 was dit 169 mud 9 halster tarwe aan 10 s. per halster en 99 mud haver aan 5 s. per halster.

In 1357/58, 144 mud 11 halster tarwe aan 10 s. en 148 mud 6 halster haver aan 4 s. 8 d. per halster.

Dit cijfer wordt bevestigd via een andere bron. Paus Urbanus V (1362-1370) deed een oproep tot alle benedictijnerabdijen om bij te dragen tot de lasten voor de heropbouw van de moederabdij van deze orde, Monte Cassino. Elke abdij moest 1/60 van haar opbrengsten van één jaar afstaan²². Sint-Baafs betaalt 843 gouden florijnen, genaamd Franse franken, met een waarde van 10 s. 8 d. par. of in het totaal 449 lb. 12 s. par. Het totale inkomen van de abdij zou dus ongeveer 26.976 lb. par. bedragen, voor de periode 1369-1370²³.

Omdat het dienstensysteem in elke abdij een eigen ontwikkeling kende, bespreken we hier kort de diensten van de Sint-Baafsabdij. Pas voor de periode na 1350 beschikken we over degelijke informatiebronnen. Slechts een deel van de inkomsten van elke dienst wordt aan haar eigenlijke taak besteed. De rest gaat naar het onderhoud van de gebouwen en de lonen voor personeelsleden.

(22) RAG, Fonds Sint-Baafs, oorkonde van 15 november 1370.

A. Van Lokeren, *Histoire de l'abbaye de Saint-Bavon*, Gent, 1855, blz. 169 spreekt over 1/70 terwijl de oorspronkelijke tekst duidelijk „sexagesimam” en „sexagesime” zegt.

(23) De op twee wijzen bekomen totaalsom van de abdijinkomsten berust in feite op dezelfde basis. Het is wellicht zo dat de inners der centrale kerk zich steunden op een nazicht van de diverse abdij-rekeningen. In beide gevallen gaat het om de inkomsten die naar buiten werden bloot gegeven. In hoeverre er een zwarte kas heeft bestaan, kan niet uit de rekeningen worden afgeleid.

A. De aalmoezenie

De rol van de aalmoezenier bestond er hoofdzakelijk in, de door de regel van Benedictus verplichte armenzorg te organiseren²⁴. Oorspronkelijk was er geen sprake van een afzonderlijke titularis voor deze functie en kreeg de abt de taak van de armenzorg toegewezen. Voor de Sint-Baafsabdij zijn uit de rekeningen van deze dienst geen vaste regels af te leiden, zowel de hoeveelheid, de aard als het moment van de uitdelingen zijn erg verschillend. Kerkelijke feestdagen worden echter wel dikwijls aangegrepen. Het feest van Witte Donderdag, wanneer de voetwassing herdacht wordt, geniet zeker de voorkeur. Dan worden zowel muntstukjes als schoenen uitgedeeld. In 1390 specificeert men dat er 1 mijt per arme gegeven wordt en dat er op witte donderdag 2712 armen deze kleine geldsom ontvingen²⁵. Dit grote aantal is een bevestiging van het aantal bedelaars dat in het middeleeuwse Gent verbleef²⁶.

Soms slacht men op andere feestdagen enkele varkens, die dan aan de armen worden uitgedeeld. De belangrijkste bedelingen gebeuren in rogge; tarwe en haver werden in de 15e eeuw niet meer uitgedeeld, maar verkocht. Nergens specificeren de rekeningen of men dagelijks rogge-aalmoezen gaf of slechts op bepaalde feestdagen. Zoveel mogelijk gebruikt men de leveringen in natura die de pacht- en renteplichtigen aan de abdij gaven. Indien dit niet volstond, koopt de aalmoezenier rogge aan. De sterk wisselende jaarlijkse hoeveelheden (tussen 7 en 34 mud) zijn moeilijk te interpreteren. Ze kunnen duiden op het ontbreken van een vaste regeling. Om een verband te zoeken tussen de fluctuaties van de aalmoezen en de krisissen in de late middeleeuwen zijn er te grote lacunes in de gegevens. Het aandeel van de armenzorg in de totale uitgaven van de aalmoezenie schommelt tussen 29% (1400/01) en 53,7% (1425/26). Wat toch op een top van het hongerjaar 1426 kan wijzen. Voor andere krisissen ontbreken echter de gegevens²⁷.

(24) A. De Vogüé, *La règle de Saint Benoît*, Parijs, 1972, dl. I, blz. 456-457.

(25) RAG, Fonds Sint-Baafs, K rol 15.

(26) H. Van Werveke, Het bevolkingscijfer van de stad Gent in de veertiende eeuw, in: *Miscellanea L. Van der Essen*, Brussel-Parijs, 1947, blz. 351-352.

G. De Wilde, De parochiale armenzorg te Gent in de late middeleeuwen, in: *Spiegel Historiae*, dl. XIII, nr. 6, (juni 1978), blz. 418-422, berekent dat het aantal inwoners dat te Gent per jaar steun ontvangt van de Heilige Geesttafels, ongeveer 2400 personen moet bedragen. Dit komt ongeveer overeen met het aantal van de Sint-Baafsabdij. Dit cijfer omvat zeker niet alle behoeftigen. Men kan stellen dat ongeveer twee derde van hen verstoken bleef van elke hulp, W. Blockmans en W. Prevenier, Armoede in de Nederlanden van de 14e tot het midden van de 16e eeuw: Bronnen en problemen, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, dl. 88, (1975), blz. 511.

(27) In crisisjaren is het meestal zo dat de armensteun, zowel in absolute cijfers als in procenten afneemt. Als de aalmoezenie voor haar inkomsten afhankelijk is van landbouwinkomsten, dalen de inkomsten bij misoogsten, oorlogen, enz., de crisismomenten bij uitstek. Toch probeert men soms de eerste jaren de steun op te voeren.

Ook de Heilige Geesttafels concentreren hun steun op feestdagen en dan nog vooral in de wintermaanden wanneer men meer calorieën nodig heeft tegen de koude. De evolutie die er plaatsgrijpt naar gelduitdelingen, in plaats van de in crisistijden duurder wordende naturahulp, is niet van toepassing op Sint-Baafs. Hier blijft men

B. De pitancie

De „pitancia” was oorspronkelijk een stichting aan het klooster verbonden om bepaalde sterfdagen te herdenken²⁸. Het was de dienst die het grootste aantal schenkingen ontving. In praktijk verzorgde de pitancie, ook „prebende fratrum” genoemd, enkele supplementaire uitgaven ten voordele van de monniken: „vastenspise, pitancies” en „pensioenen”. Zij zorgde voor voedselaankopen in de vastentijd. In de periode van aswoensdag tot pasen gold het kerkelijk verbod op het verbruik van vlees, zuivelproducten en eieren. In theorie mochten de Benedictijnermonniken nooit vlees eten, maar tegen deze regel werd in Sint-Baafs flagrant gezondigd²⁹. Als vervanging werden „vastenspise” ingeschakeld die enerzijds vis en anderzijds een gamma van droge in- en uitheemse vruchten omvatten³⁰. Jaarlijks kocht de pitancier dan ook een hoeveelheid vijgen, rozijnen, amandelen, suiker en rijst. Tot 1410 gaat het slechts om kleine hoeveelheden, maar vanaf dan worden de uitgaven belangrijker. In de periode 1491-1495 wordt niets aangekocht. Dit heeft twee oorzaken. Ten eerste zijn de inkomsten van de pitancie fel geslonken door de oorlogen en de daarmee gepaard gaande overstromingen in Zeeland en moest men besparen³¹. De belangrijkste oorzaak was echter de enorme stijging van de prijzen, waardoor de bisschop van Doornik in 1491 toeliet dat men in het grootste deel van de vasten melk, boter en eieren bleef eten³². Procentueel werd tussen 0 % (1491-1495), 0,8 % (1408) en 24,2 % (1498) van de uitgaven aan dit voedsel gespendeerd. Vanaf 1410 schommelde het in de normale jaren echter steeds rond de 20 %.

Op enkele belangrijke feestdagen zorgde de pitancie voor een extra portie wijn, voor de monniken, novicen en de kinderen. Voedselpitancies komen bijna niet voor. De hoeveelheden wijn verschillen per dag en naargelang van de groep waartoe men behoorde. De monniken kregen meestal één stoop wijn per feestdag. In het begin van de 15de eeuw waren er slechts pitancies op Sint-Amands, Sint-Barbara en op O Sapientia³³. Vanaf 1410 werd deze reeks uitgebreid met aswoensdag, Onze Lieve Vrouw in de vasten en sacramentsdag³⁴. Geleidelijk kwam men tot een hele reeks waar-

dus minder in gebreke wanneer de nood het hoogst is. G. De Wilde, De parochiale armenzorg te Gent in de late middeleeuwen, in: *Spiegel Historiae*, dl. XIII, nr. 6, (juni 1978), blz. 420-421.

(28) *Lexicon für Theologie und Kirche*, 2e uitg., Freiburg i. Br., 1936, dl. VIII, blz. 526.

(29) D. Roelandt, Voedingsgewoonten in de Gentse Sint-Pieters en Sint-Baafsabdij tijdens de late middeleeuwen, in: *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, dl. XXVI, (1972), blz. 51.

(30) D. Roelandt, *op. cit.*, blz. 58.

(31) Over de gevolgen van de oorlog op de economie, R. Van Uytven, Politiek en economie, in: *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, dl. LIII, (1975,4), blz. 1097-1149.

(32) A. Viane, De vastenspise: in: *Biekerf*, dl. XXXVIII, (1932), blz. 51. L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges, inventaire VI*, Brugge, 1878, blz. 351.

(33) 6 februari, 4 december en 17 december.

(34) woensdag na de 7e zondag na pasen, 25 maart, donderdag na de eerste zondag na pinksteren.

toe naast de reeds genoemde nog behoorden : Sint-Dionysius, Allerheiligenavond, Kerstavond, Nieuwsjaarsdag, Onze Lieve Vrouw Lichtmis, de zes zondagen van de vasten, Pinksteravond en Sint-Maarten³⁵. Deze dagen zijn vooral gesitueerd in de wintermaanden. Vanaf 1470 beginnen er verscheidene wijnbedelingen weg te vallen en in 1493 blijven er slechts twee over, namelijk Sint-Dionysius en Sint-Barbara. De inkomsten van de dienst waren fel geslonken en men gaf de voorkeur aan een ander voordeel van de pitancie. Als gevolg van deze evolutie neemt de drank 4,6 % (1402/03), 31,5 % (1444/45) en 1,2 % (1498/99) van de totale uitgaven voor zijn rekening.

De laatste uitgavepost, die specifiek is voor deze dienst, betreft de geldbedragen die aan de monniken worden uitbetaald en die „pensioenen” genoemd worden. Vanaf 1435/36 wordt het bedrag per persoon vermeld, terwijl vroeger de totale som in de rekening voorkwam. Men kan tevens vaststellen dat de betaling in vier keren gebeurde, al kunnen we het juiste tijdstip niet nagaan. Vanaf 1402 kennen we met zekerheid het juiste bedrag : abt, prior en pitancier ontvangen 16 lb. par. en de overige monniken de helft (in de beginperiode was het waarschijnlijk 12 en 6 lb. par.). Vanaf 1435 zijn het enkel de abt en de prior die een dubbel pensioen ontvangen. In de rekeningen van 1451/52 en 1455/56 werden slechts 12 en 6 lb. par. per jaar gegeven³⁶. De reden van deze beslissing is waarschijnlijk de sterke daling in de inkomsten van de pitancie in deze periode. De pachtinkomsten daalden met 40 % in de periode 1450-1461. Op het einde van de 15e eeuw, wanneer de inkomsten van de pitancier opnieuw sterk zijn achteruitgegaan, blijft men de pensioenen op het hoge peil houden. De besparingen worden dan doorgevoerd op de voedsel- en drankbedelingen. Het uitdelen van geld krijgt de voorkeur op het uitdelen van natuurproducten, wat duidelijk op een nieuwe geestesgesteldheid wijst. De eerste jaren wordt 27,8 % (1356) en 29,3 % (1357) van de totale uitgaven aan deze post besteed. In 1402 gaat het meeste geld naar de pensioenen en dit zal zo de hele eeuw blijven. De schommelingen tussen 32,2 % (1455) en 64,8 % (1497) zijn grotendeels het gevolg van het aantal monniken en de wijzigingen die de andere uitgaveposten kennen.

C. De kosterie

Aan het hoofd van deze dienst stond de koster, die verantwoordelijk was voor het onderhoud van de kerkgebouwen, de klokken, de altaarversieringen en de liturgische benodigdheden. Zijn inkomsten bekwam hij voor het merendeel uit offergiften, kaarsenverkoop en van de Sint-Lievensgilde en niet zoals de andere diensten uit renten en pachten. Ook de uitgaven hadden een kerkelijk doel. Bijna één derde was bestemd voor het

(35) 9 oktober, 31 oktober, 24 december, 1 januari, 2 februari, 6 zondagen voor pasen, 7e zondag na pasen en 4 juli.

(36) De hier vermelde rekeningen van de pitancie zijn : RAG, Fonds Sint-Baafs, R 786 (1356-1359), R 167/1 - R 167/10 (1402-1411), R 168/2 (1435-36), R 168/5 - R 168/10 (1441-1448), R 1004/1 - R 1004/12 (1448-1472) en R 1022/1 - R 1022/5 (1494-1499).

Sint-Lievensfeest, waarbij éénmaal per jaar met de relikven van deze heilige van Gent naar Sint-Lievens-Houtem werd gegaan. De koster betaalde voor de kleding, maaltijden, drank, muziek en vervoer. Een andere uitgavepost was ten bate van de eredienst in de kloosterkerk : was, miswijn, olie, wierook, misgewaden, lampen, enz.

Men heeft niet de indruk dat de uitgaven aangepast worden aan de inkomsten, men spendeerde naar gelang de behoeften. De rest werd bijgepast door de centrale dienst.

De koster kreeg eveneens de taak van thesaurier toegewezen. Deze functie hield in, het bewaren van statieklederen, juwelen, relikwieën en misgewaden.

D. De fermerie

De naam is afkomstig van het franse woord „infirmierie”. Het is de dienst die de verantwoordelijkheid over de zieken van het klooster heeft. De regel van Benedictus, die er een speciaal hoofdstuk aan wijdt, noemt de ziekenzorg een van de essentiële plichten van de monniken, waarvoor de abt de verantwoordelijkheid draagt. De zieken moeten ondergebracht worden in een speciaal voor hen ingericht vertrek³⁷. Ook monniken die een aderlating hadden ondergaan werden naar de ziekenzaal verwezen om te recupereren³⁸. Daar we slechts over vijf rekeningen van de fermerie beschikken, kunnen we slechts enkele fragmentarische gegevens afleiden³⁹. De specifieke uitgaven van de fermerier kan men in drie grote groepen onderverdelen. Hij bekostigt de laatste zorgen en de begrafenis van de overleden monniken (1 lb. par. per persoon in 1440). Eveneens de aankoop van geneesmiddelen behoort tot zijn taak. Zijn derde uitgavepost staat rechtstreeks in verhouding tot het aantal monniken die naar de fermerie kwamen en met de periode dat ze er verbleven. Elke monnik in de ziekenzaal ontvangt per dag één schelling en de prior het dubbele (de abt wordt nooit vermeld). De kortste gevonden verblijfperiode is vier dagen. Maar er zijn ook monniken die in een bepaald jaar niet worden opgenomen. Dit bedrag stond los van de basisvoeding waarvoor de fermerier niet verantwoordelijk is, maar een aanduiding van de bestemming wordt niet gegeven. We kunnen aan de hand van deze bedragen het aantal dagen berekenen, dat de monniken in de fermerie verbleven. Of om het in moderne termen uit te drukken, het aantal ziekenbedden per jaar en het gemiddelde per monnik.

(37) A. De Vogüé, *op. cit.*, dl. II, blz. 570-573, artikel XXXVI.

(38) P. Schmitz, *Histoire de l'ordre de Saint Benoît*, 2e uitg., Maredsous, 1948, dl. II, blz. 306.

(39) RAG, Fonds Sint-Baafs, R rol 61 (1313), R rol 60 (1353/54), R 168/11 (1440/41) en K 8047 (1443/44).

Tabel III: Aantal ziektedagen en de uitgaven aan geneesmiddelen

	<i>Totale aantal</i>	<i>aantal monniken in de abdij</i>	<i>gemiddelde per monnik</i>	<i>uitgegeven aan geneesmiddelen</i>
1313	1290 dagen	39	33,1 dagen	12 lb. par.
1353/54	844 »	23	36,7 »	11 lb. 4 s. 4 d.
1440/41	423 »	23	18,4 »	93 lb. 18 s.
1443/44	562 »	26	21,6 »	107 lb. 16 s.

Uit deze tabel, die echter slechts de waarde heeft van een beperkte steekproef, kunnen we besluiten dat de uitgaven aan geneesmiddelen duidelijk verschillen in de 15e eeuw tegenover de 14e eeuw, ondanks dat het aantal ziektedagen sterk teruggelopen is. Het hoge gemiddelde wordt mede verklaard, doordat sommige monniken bijna een half jaar ziek bleven.

E. De cantorie

Benedictus vermeldt de cantor als voorzanger in de kerk ⁴⁰. Maar na verloop van tijd krijgt hij ook de zorg over de liturgische bibliotheek ⁴¹. We beschikken slechts over één rekening van deze kleine dienst ⁴². In het jaar 1356 ontvangt de cantor 40 lb. 1 s. par. uit zijn bezittingen, die hij besteedt aan het herstellen van boeken en aan lonen voor de ondercantor en de organist.

F. De centrale dienst

De documenten waarover we beschikken om de werking van deze dienst na te gaan zijn zeer beperkt. Er resten ons namelijk uit 24 jaren cijfergegevens waarvan slechts twee uit de 15e eeuw. De rekeningen worden opgesteld door één à vier monniken, maar onder de controle en de bevoegdheid van de abt. Na de opslorping van de keuken, wijnkelder en proosdij is de belangrijkste taak van deze dienst het verzorgen van de primaire behoeften van de kloostergemeenschap. De kelderwaarder, wijnwaarder en pestwaarder zijn ondergeschikten en beschikken niet meer over eigen inkomstenbronnen ⁴³. In feite zijn de bedragen, die jaarlijks aan voedsel en drank worden gspendeerd, weinig relevant, daar men ook uit de overschotten van vorig jaar kon putten. De verbruikscijfers zijn in dit opzicht veel belangrijker.

In de 14e en 15e eeuw worden bijna alle etenswaren aangekocht, daar de leveringen in natura nagenoeg verdwenen of louter theoretisch zijn.

(40) A. De Vogüé, *op. cit.*, dl. II, blz. 510-511, artikel IX.

(41) P. Schmitz, *op. cit.*, dl. II, blz. 306.

(42) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 786.

(43) Een gelijkschakeling van de interne werking van de Sint-Baafs- en de Sint-Pietersabdij is dus niet mogelijk, want in deze laatste abdij beheren de kelderwaarder en de wijnwaarder afzonderlijke diensten. G. De Mey, *op. cit.*, blz. 62-99.

Indien ze nog bestaan worden ze dikwijls ter plaatse op de markt gebracht. Men moet er echter mee rekening houden dat er in de rekeningen niet gesproken wordt over de producten die in de abdij zelf worden geproduceerd⁴⁴. Als grote uitzondering geldt het domein van Wattlelos. Deze uitgestrekte bezittingen in het uiterste N.-O. van de kasselrij Rijsel leveren nog tot einde van de 14e eeuw tarwe aan de abdij. Andere natura-betalingen uit Wattlelos (haver, kippen en kapoenen) worden ter plaatse verkocht, maar de tarwe heeft men nodig voor het bakken van broden. Bovendien zijn de prijzen op de Gentse markt hoger dan een eventuele opbrengst ter plaatse⁴⁵. Uit Nieuwhof, de centrale abdijshoeve in Sint-Baafsdorp en uit Redewincle, een hoeve te Zeveneken, ontvangt men jaarlijks ook een hoeveelheid haver. Dit volstaat echter dikwijls niet om de paarden en in mindere mate de andere dieren in de abdij te voeden, zodat er nog een kleine hoeveelheid moest worden bijgekocht. Op het einde van de 14e eeuw⁴⁶ zijn de natuureleveringen reeds verwaarloosbaar klein en in de 15e eeuw zijn ze volledig verdwenen.

Enkel voor de periode 1 juli 1356 - 1 juli 1359 zijn de rekeningen nauwkeurig genoeg om een overzicht te verkrijgen van de verscheidene uitgaveposten⁴⁷. Aan voedsel voor de kloosterfamilie wordt jaarlijks respectievelijk 34,2 % - 31,9 % - 32,5 % gespenseerd (inbegrepen de tarwe die verbakken werd), dus ongeveer één derde van het abdijsbudget, maar bovendien bevat de rubriek „reisonkosten” een deel van de uitgaven voor voedsel. Dit bedrag wordt zeker niet alleen gespenseerd aan de 23 monniken die in 1358 in de abdij verbleven. De abt gebruikt zijn maaltijden bijna altijd met een groot aantal genodigden uit de religieuze, politieke of administratieve wereld. Dit gebeurt trouwens niet in het klooster maar in zijn herberg⁴⁸. Ook in de abdij zijn er naast de monniken nog andere tafelgenoten. Zo zijn er de novicen, die echter in deze periode niet vertegenwoordigd zijn en de kinderen, waarvan er in 1356-1358 twee in de abdij leven.

Daarnaast is er nog de grote groep personeel, die in de abdij verbleef en eveneens recht had op voedsel. Het is onmogelijk hun juist aantal te kennen, maar toch duiken er regelmatig vermeldingen op in de rekeningen⁴⁹. De koster beschikt over twee knapen, één kaarsenmaker en één klokkeluiders. De fermerier heeft één knaap en één „garsoen”, waarvan de eerste de hoogste in rangorde is. De cantor betaalt het loon van een orgelist. In de rekeningen van de centrale dienst vinden we de pestwaarder

(44) D. Roelandt, *op. cit.*, blz. 57.

(45) Het probleem van de natura- en geldbetalingen van het domein van Wattlelos wordt voor de 13e eeuw uitvoerig besproken door A. Verhulst, *De Sint-Baafsabdij*, blz. 357-358 en 556-564.

(46) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 82.

(47) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 786, R 79 en rol 113. Zie tabel IV.

(48) RAG, Fonds Sint-Baafs, B 1415.

(49) In de Sint-Pietersabdij is het aantal dienstboden ongeveer het dubbele van het aantal monniken, cfr. G. De Mey, *op. cit.*, blz. 27. In de abdij van Jumièges in Normandië beschikte de abt alleen reeds over 21 dienstboden, cfr. J. Loth, *Histoire de l'abbaye royale de Saint-Pierre de Jumièges*, Rouen, 1884, dl. II, blz. 72-73.

Tabel IV : Uitgaven van de centrale dienst

	1.7.1356 - 1.7.1357			1.7.1357 - 1.7.1358			1.7.1358 - 1.7.1359					
	lb.	s.	d.	lb.	s.	d.	lb.	s.	d.			
Keuken abt	1211	0	7	(5,6 %)	1475	15	9	(6,3 %)	1665	4	6	(6,6 %)
Keuken convent	2829	7	5	(13,0 %)	3148	16	7	(13,5 %)	2949	19	0	(11,7 %)
Wijn abt	888	18	0	(4,1 %)	759	11	6	(3,2 %)	1076	5	6	(4,2 %)
Wijn convent	1849	3	1	(8,5 %)	1140	14	6	(4,9 %)	1794	9	0	(7,1 %)
Kleding abt, kinderen en personeel	175	13	6	(0,8 %)	268	8	0	(1,2 %)	219	7	0	(0,9 %)
Kleding convent	644	16	0	(3,0 %)	657	12	0	(2,8 %)	638	16	0	(2,5 %)
Belastingen en verplichte giften	2290	14	2	(10,5 %)	2409	1	8	(10,3 %)	1239	0	8	(4,9 %)
Procesonkosten	0	0	0	(0,0 %)	0	0	0	(0,0 %)	24	0	0	(0,1 %)
Reisonkosten	1180	10	8	(5,4 %)	736	16	0	(3,2 %)	977	8	0	(3,9 %)
Aankoop van benodigdheden	642	8	3	(2,9 %)	161	9	6	(0,7 %)	875	0	6	(3,4 %)
Aalmoezen	36	0	0	(0,2 %)	36	0	0	(0,2 %)	91	16	0	(0,4 %)
Aankoop onroerende goederen	0	0	0	(0,0 %)	52	4	0	(0,2 %)	198	16	0	(0,8 %)
Renten en schuldenafbetaling	6258	0	0	(28,8 %)	7408	6	0	(31,7 %)	8174	14	2	(32,4 %)
Lonen personeel, voogden, enz.	991	9	10	(4,6 %)	1547	7	6	(6,6 %)	1279	19	6	(5,1 %)
Herstellingen aan bezittingen	1795	2	0	(8,3 %)	2249	14	11	(9,6 %)	2803	2	6	(11,1 %)
Geldwaarde verbruikte tarwe ⁵⁰	654	4	8	(3,0 %)	925	4	8	(4,0 %)	723	2	8	(2,9 %)
Geldwaarde verbruikte haver ⁵¹	294	0	0	(1,3 %)	386	2	0	(1,6 %)	509	11	6	(2,0 %)
TOTALE UITGAVEN	21741	8	2		23363	4	7		25240	12	6	

(50) Namelijk 109 mud 14 grote broden aan 10 s. per halster, 118 mud 8 halster 13 grote broden aan 13 s. per halster en 114 mud 9 halster 12 grote broden aan 10 s. 6 d. per halster. Volgens de rekeningen is 1 halster tarwe gelijk aan 30 grote broden.

(51) Vermits in deze drie jaren alle in natura geleverde haver verbruikt werd, zijn deze bedragen gelijk aan de inkomsten, namelijk 98 mud aan 5 s. per halster, 148 mud 6 halster aan 4 s. 4 d. per halster en 154 mud 5 halster aan 5 s. 6 d. per halster. De haver die moest worden bijgekocht zit in de rubriek „Aankoop van benodigdheden”. Telkens een onderscheid maken tussen de voeding van de abtjieren en die van de graaf (belasting) was niet mogelijk. In 1357-58 verbruikten de paarden van de graaf 1,1 % van de haver en in 1358-59 7,9 %.

(geen monnik), drie tot vijf koks, twee tot drie stalknechten, de barbier, één tot twee portiers, de bakker, de koetsier van de abt, de gastwaarder (geen monnik), één of twee wagentrijvers, de dienaar van de prior, de kamerheer en enkele niet nader genoemde dienaars van de abt en de zwa-nwachter. Niettegenstaande de rekeningen vermoedelijk niet iedereen ver-melden, kunnen in het totaal toch een dertigtal dienstboden opgesomd worden. Daarnaast zijn er nog de arbeiders die bepaalde taken komen uit-voeren, maar niet tot het personeel behoren.

Het grootste bedrag in de uitgaven gaat naar schuldenafbetaling en renten. Slechts een klein deel, 637 lb. - 873,5 lb. - 736 lb. wordt door de abdij zelf betaald aan lijfrenten, erfrenten of schulden. De rest wordt door de lokale ontvangers onmiddellijk afgestaan aan de schuldeisers, ze leg-gen hiervoor wel verantwoording af aan de abdij. Meestal staat er dan niet bij vanwaar deze lasten, die op de abdijbezittingen drukken, afkom-stig zijn. Tal van oorzaken hebben tot dit hoge cijfer geleid⁵². Twee feiten laten vermoeden dat er geen extra kas is, waar men in noodgevallen uit zou kunnen putten. Als er een positief saldo is, wordt het overgebleven geld in de rekening van het volgende boekjaar opgenomen. Indien er echter een, iets of wat belangrijk negatief saldo is, worden er lijf- of erfrenten verkocht of soms geld geleend.

In de jaren tussen 1356 en 1373, zonder gebeurtenissen die de abdij extra belasten, zijn de uitgaven en de inkomsten telkens ongeveer in even-wicht⁵³. De periode vóór 1356 was echter gekenmerkt door zware lasten voor de abdij. Zo moesten er in korte tijd (1341-1352) drie nieuwe abts-benoemingen betaald worden. Deze Servitia Communia waren de rechten die de bisschoppen en de abten aan de apostolische kamer moesten betalen, ter gelegenheid van hun benoeming of bevestiging door de paus. Het te betalen bedrag was in theorie het derde deel van de jaarlijkse prebende in de instelling waar de nieuwe prelaat benoemd werd. Sint-Baafs moest telkens 4000 florijnen betalen en is daarmee samen met Sint-Maartens te Doornik de tweede duurste abij van onze streken, slechts voorafgegaan door Sint-Pieters te Gent (5000 florijnen). Slechts vijf abdijen betalen meer dan 1000 florijnen (Sint-Truiden 1568 en Ter Duinen 1500). Dit wordt nauwelijks overstegen door de bidsommen : Luik 7200, Kamerijk 6000, Terwaan 5000 en Doornik 5000⁵⁴. Deze belasting werd voor Sint-Baafs voor het eerst in 1341 betaald, wat de abdij 3200 lb. par. kostte. Daarna betaalden ze nog in 1344 3340 lb. par. en in 1352, 3730 lb. par.⁵⁵.

(52) A. D'Haenens, *La crise des abbayes bénédictines au bas moyen age*, in : *Le Moyen Age*, (1959), bl. 75-95.

W. Braeckman, *De moeilijkheden van de benedictijnerabdijen in de late middel-eeuwen : de Sint-Pietersabdij te Gent*, in : *Handelingen der maatschappij voor geschie-den en oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, dl. XVII, blz. 37-103.

(53) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 78.

(54) U. Berlière, *Inventaire analytique des Libri Obligationum et solutionum de la chambre apostolique*, Brugge, 1904, blz. VII-XVII.

(55) Voor de omrekening van florijnen naar pond parisis werden de tabellen ge-bruikt van H. Van Werweke, *De Genesche stadsfinanciën in de middeleeuwen*, Brussel, 1934, blz. 118.

Ook de strubbelingen en de militaire verrichtingen tussen Vlaanderen en Frankrijk in het begin van de 14e eeuw, zullen hun weerslag gehad hebben op de toestand in 1356-1359, gezien de zware lasten die de abdijs toen te dragen kreeg.

De graaf leende 4500 lb. par. van de abdijs in de periode 1299-1302. De abdijs moest zelf leningen afsluiten om dit bedrag beschikbaar te stellen. Of de grafelijke lening ooit terugbetaald werd, valt te betwijfelen. Erger voor de abdijs was de confiscatie door de koning van Frankrijk van de abdijsbezittingen te Watrelos, op 11 november 1302. De belangrijke inkomsten uit dit domein gingen voor jaren verloren. Pas in 1314 kon de abdijs haar bezittingen definitief terugkrijgen, mits het betalen van 4970 lb. par. Een idee van de waarde van dit domein krijgen we als we vaststellen dat het in 1315 een bedrag van 3800 lb. par. opbrengt⁵⁶.

In het algemeen zijn de belastingen een uitgavepost waarvan de bedragen jaarlijks aan grote schommelingen onderhevig zijn. Verscheidene en dan nog de grootste belastingen zijn slechts eenmalig of verbonden aan speciale gebeurtenissen, zoals de aanstelling van een nieuwe abt⁵⁷. Bovendien worden sommige betalingen opgehaald door ontvangers, die echter niet jaarlijks komen. Dat jaar moet dan eveneens de som van de vorige jaren betaald worden.

De aalmoezen die in de rekeningen van de centrale dienst opgenomen zijn, komen van de abt. Het grootste deel van de armenzorg wordt door een afzonderlijke dienst gedragen. De reisonkosten zijn grotendeels het gevolg van de verplaatsingen die de abt met zijn gevolg doet om andere hoogwaardigheidsbekleders te ontmoeten en zij hebben slechts in mindere mate betrekking op verplaatsingen in verband met de inkomsten van de abdijs.

Opvallend werkt men met betrekking tot brood- en drankvoorzieningen niet met een gemeenschappelijke hoeveelheid, maar ieder lid van de kloostergemeenschap, uitgezonderd de abt, ontving elke dag een welbepaalde prebende. Dit vond zijn oorsprong in de regel van Benedictus. Deze nauwkeurig vastgelegde hoeveelheid was hiërarchisch bepaald. Hetzelfde vinden

(56) In verband met de gebeurtenissen te Watrelos in deze periode, RAG, Fonds Sint-Baafs, oorkonden van 11-11-1302, 8-05-1306, 8-12-1307, 16-11-1314 en een oorkonde van 1315.

(57) Een opsomming van de belastingen vinden we in W. Prevenier, De verhouding van de clerus tot de lokale en de regionale overheid in het graafschap Vlaanderen in de late Middeleeuwen, in: *Bronnen voor de religieuze geschiedenis van België. M.E. en M.T. Verslag colloquium over religieuze geschiedenis*, Brussel, 1967, blz. 9-46. In bijlage II hiervan worden de kerkelijke instellingen, zowel reguliere als seculiere, opgesomd, die een bijdrage moesten leveren in speciale bedden voor de eerste stand. De Sint-Baafsabdijs behoorde telkens tot de eerste drie. In 1394 betaalde ze meer dan één tiende van de totale heffing en droeg dan ook duidelijk de zwaarste lasten. Het bedrag dat telkens werd betaald was weliswaar mede bepaald door onderhandelingen, waarin bijvoorbeeld onwil of welwillendheid een zekere rol konden spelen, maar toch kan men er de onderlinge fiscale betekenis van de kerkelijke instellingen uit afleiden.

we ook terug in het verdelen van geldmiddelen. Het dienstensysteem oriënteert zich in de richting van een organisatie van de individuele monniken.

De monniken worden pensionarissen

Bij de pitantie en de fermerie werd reeds vermeld dat de monniken een financiële vergoeding kregen. De oorspronkelijke regel van Benedictus verzet zich nochtans sterk tegen elke vorm van privé bezit, zelfs gebruiksvoorwerpen zijn niet toegelaten⁵⁸. Ook de „summa magistri” van 1219 eist een volledige verwerping⁵⁹. De praktijk in de late middeleeuwen is echter erg verschillend.

Kleding

Vanaf de eerste rekening waarover we kunnen beschikken wordt aan de monniken een bepaald bedrag gegeven door de centrale dienst (1313). Dit gebeurt telkens onder de rubriek „pensioene”. Zij krijgen dit geld om aan kleding uit te geven⁶⁰, zoals er expliciet bij vermeld staat, vier maal per jaar, met pasen, Sint Jansmis (24 juni), Sint Baafs (1 oktober) en kerstmis. Slechts uit enkele rekeningen kan men het juiste bedrag per monnik berekenen, namelijk 1317 (50 lb. par.), 1391 (35 lb. par.) en 1393 (38 lb. par.). In de andere jaren wordt slechts het totaalbedrag gegeven, maar per monnik wordt steeds de 40 lb. benaderd. De prior krijgt het dubbele van de andere monniken. Het bedrag dat de abt ontvangt, wordt nooit gegeven daar het in een groter geheel is opgenomen. In andere abdijen vinden we hetzelfde verschijnsel terug en vanaf 1421 is het algemeen aanvaard voor de benedictijnermonniken, wat dikwijls tot misbruiken in de klederdracht leidde⁶¹.

Lonen

Elk diensthoofd mocht in zijn rekeningen een bepaald bedrag noteren, als vergoeding voor zijn arbeid. De termen hiervoor gebruikt, variëren van „pro labore”, „pro salario” tot „voor mine pine”. Ook de centrale dienst betaalt de monniken die er bepaalde taken vervullen een loon uit. Zo ontvangen de keukenwaarder, de wijnwaarder, de spijkerwaarder en de gastwaarder jaarlijks een bepaalde som die in de tijd en hiërarchisch varieert.

(58) A. De Vogüé, *op. cit.*, dl. II, blz. 562, artikel XXXIII: „neque aliquid habere proprium, nullam omnino rem, neque codicem, neque tabulas, neque grafuim, sed nihil omnino”.

(59) *Chapters of the Black Monks*, uitgegeven door W. Plantin, dl. II, s.l., blz. 231.

(60) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 786.

(61) D. Knowles, *op. cit.*, blz. 240-241.

L. Moulin, *La vie quotidienne des religieux au moyen age. Xe-XVe siècle*, Parijs, 1978, blz. 138-141.

Aalmoezenier, pitancier, koster en spijkerwaarder ontvangen 10 lb. par. per jaar, de fermerier 5 lb. par. in 1313 en zeker vanaf 1353, 6 lb. par., evenals de keukenwaarder, de wijnwaarder, de gastwaarder en de onderkoster. De derde koster ontvangt 4 lb. par.

Het systeem om de arbeid te betalen is dus reeds vóór 1313 van start gegaan, hierdoor is de Sint-Baafsabdij een volle eeuw voor op de Engelse abdijen⁶². Ook de personen die de mis deden worden betaald, de kosterie besteedt er jaarlijks 6 lb. par. aan.

Geldpitancies

Bij het bespreken van de diensten hebben we reeds vermeld dat de monniken jaarlijks een bedrag van 8 lb. par. en de prior en abt zelfs van 16 lb. par. ontvingen. Dit systeem werd ondanks de oppositie van de abt ingevoerd tussen 1339 en 1356. De prelaat noteert dan ook in de rekening waar deze uitgavepost voor het eerst opduikt dat dit gebeurt tegen de statuten van de orde in, „distribuit sociis in sicca pecunia contra iura et statuta ordinis agens ex negligentia”⁶³. Ook elders stuit men op verzet, de bisschoppen aanvaardden de nieuwe gang van zaken niet⁶⁴. De abt van Sint Baafs verlaat echter al vlug zijn principiële bezwaren, daar hij eveneens zijn jaarlijks „pensioen” ontvangt. Geleidelijk krijgen de uitbetalingen in geld zelfs de voorkeur op naturapitancies. In die mate zelfs dat deze laatste eerder wegvallen als er besnoeiingen moeten gebeuren.

Voor het overige voedsel blijft, zoals de rekeningen aanduiden, de gemeenschappelijke tafel bestaan. Dit gold niet in alle abdijen⁶⁵. Enkel de abt is daar niet aan gehouden en hij eet dan ook niet samen met de monniken. De monniken ontvangen wel een welafgemeten hoeveelheid wijn en brood per persoon, maar voor het overige voedsel worden in de rekeningen geen normen vermeld.

Gelduitdelingen in de fermerie

Ook hier ontvingen de monniken, per dag dat ze in de ziekenzaal verbleven, een klein geldbedrag, nl. 1 sch. par. en 2 sch. par. voor de prior, terwijl alle verzorging betaald is. Hier startte het gebruik reeds voor 1313⁶⁶.

(62) D. Knowles, *op. cit.*, blz. 242-243.

(63) RAG, Fonds Sint-Baafs, R 786.

(64) D. Knowles, *op. cit.*, blz. 240-243.

(65) E. Wisplinghoff, Die Benediktinerklöster des Niederrheins im 13. und 14. Jahrhundert, in *Festschrift für Hermann Heimpel*, Göttingen, 1972, dl. II, blz. 287.

(66) RAG, fonds Sint-Baafs, K. 9331.

Geschenken

Bij de begrafenis van abt Jan van Sycleers in 1478 ontvangen de aanwezige monniken elk 4 sch. 6 d. par. Wanneer een monnik zijn eerste mis opdraagt, ontvangt hij 1 lb. 6 sch. par.⁶⁷.

**

In het totaal ontvingen de monniken tamelijk aanzienlijke bedragen, die varieerden van minstens 43 lb. par. tot ongeveer 58 lb. par., voor de prior zelfs het dubbele hiervan. De abt bevindt zich in een andere situatie, daar hij zich voor een groot deel buiten het gemeenschapsleven hield. Wanneer we nu weten dat het loon van een gekwalificeerd arbeider ongeveer 9 sch. par. per dag en voor een helper slechts 5 sch. 6 d. par. per dag bedroeg en dat er per jaar slechts 245 dagen kon gewerkt worden⁶⁸, wat een jaarloon resp. op 110 lb. 5 sch. par. en 64 lb. 7 sch. 6 d. par. brengt, kunnen we de inkomsten van de monniken naar waarde schatten. Hierbij komt nog dat voedsel, drank en woning niet tot hun onkosten behoorden daar de abdij deze lasten voor haar rekening nam. Nergens worden er aanduidingen gevonden waarvoor dit geld gebruikt werd.

In Engeland is hetzelfde verschijnsel waargenomen; er wordt geld ontvangen voor kleding, geschenken en extra-voedsel. De monniken kopen er eigen boeken voor en gaan zich installeren in privé-gebouwtjes⁶⁹. Ook in het Heilig Roomse Rijk werd de stap naar privé-bezit gezet. De monniken kochten zich juwelen en eigen kledingstukken, die sterk afweken van de voorgeschreven normen, ze hielden persoonlijke dieren, waaronder valken en jachthonden en de slaapzaal werd onderverdeeld in diverse cellen⁷⁰.

Voor de Sint-Baafsabdij beschikken we over geen concrete aanwijzingen wat de monniken met hun geld deden. Het feit dat de kleding niet gemeenschappelijk wordt aangekocht, duidt op het toestaan van een persoonlijke keuze. Ook in de benedictijnerabdij van Sankt Lambrecht in Oostenrijk vinden we grote kwaliteits- en kwantiteitsverschillen in de kleding van de monniken.⁷¹

(67) In de oudste rekening van de fermerie uit 1313, RAG Fonds Sint-Baafs R. rol 61, is het reeds in voege.

(68) E. Scholliers, Lonen te Gent, XVe-XIXe eeuw, in *Documenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, dl. II, Brugge, 1965, blz. 409.

(69) D. Knowles, *op. cit.*, blz. 244-245.

(70) H. Kühnel, Beiträge der Orden zur materiellen Kultur, in: *Klösterliche Sachkultur des spätmittelalter*, Internationales Kongress, Krems an der Donau, 18. bis 21. september 1978, (Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse, 267. Band), Wien, 1980, blz. 21-28.

(71) G. Jaritz, Zur Sachkultur Österreichischer Klöster des spätmittelalter, in: *Klösterliche Sachkultur des spätmittelalter*, blz. 160.

De verwording van het oorspronkelijke concept van het monnikenwezen begint reeds langzaam in de 12e eeuw en neemt geleidelijk toe. Als oorzaken hiervan kan men wijzen op de stijgende levensstandaard van de hogere bevolgingsklassen en de eerste sporen van meer individualistische opvattingen⁷². Men verzoende zich niet meer met de traditionele gang van zaken. De monniken van Sint-Baafs, zoals in vele andere grote benedictijnerkloosters behoorden voor een groot deel tot de belangrijke families. In zijn *De Simonia ad beguttas* klaagt Geert Grote aan dat in een aantal kloosters enkel adel en rijken toegelaten werden tegen betaling van een bepaald bedrag. Zover kwam het niet in Sint-Baafs. Maar toch zal de levenswijze van de hogere bevolkingsgroepen haar invloed hebben laten gelden binnen de kloostermuren⁷³.

(72) G. Zimmerman, *Ordensleben und Lebensstandard*, Münster, 1973, blz. 220 en 240.

(73) H. Kühnel, *op. cit.*, blz. 18.